

Ampalaya

Pagtanom Ha Gawas o Mahawan nga Lugar

Pamilya o Grupo han mga Tanom:

Cucurbits (Ampalaya, melon, pipino, upo, sikwa)

Pag- liwan-liwan han mga Tanom

Kahuman ha pagtanom hin ampalaya liwane ine pagtanom hin utanon nga kaupod ha pamilya nga *Solanaceae* parehas ha kamatis, hulagtob, tarong, dahunon nga mga utanon ngan mais. Likayan gud an pagbalik pagtanom hin ampalaya, mga utanon nga parehas an pamilya parehas ha pipino, hantak, sikwa ngan melon.

Klima ngan Tuna nga Tatamnan

An ampalaya usa ka utanon nga naayon ha mapaso nga klima ngan an kapasog aada ha 20-25°C Centigrado. Kasagaran natubo ha ubos nga lugar, hangtud naha 1000 metro an kahataas tikang ha lebel han dagat. An sobra nga kadamu ngan kakusog han bunok han uran ha panahon han pagtanom han ampalaya maresulta ha pagdamu han mga peste nga aada ha tuna nga amo an hinungdan han mga sakit ngan ha dali nga pagkalaya han mga ugat ngan tanom. Mas maupay an pagtubo han ampalaya ha mga barason nga tuna ngan damu an organiko nga butang (*organic matter*).

Pag-andam han Tuna nga

Pagtatamnan

Araduha makaduha an tuna ngan pataga an 200 metro kwadrado ha inatpan nga tuna para mapusak an mga buk-ol nga tuna. Ha sugad hine nga paagi mapatag an tuna ngan matanggal an mga siot.

Andama an tuna nga tatanman nga may usa ka metro an kahalapad ngan 2.5 ka metro an kahataas ngan pahata-asa ine pinaagi ha paghabok. Pagbutang hin kanal nga maserbe nga agian han tubig ha kada ligid han estruktura.

Pag-atiman han mga Tanom

Paturoka daan an mga liso han ampalaya pinaagi ha pagbutang hine ha malimpyo nga linukot nga hinulos nga dugnit. Kon tumubo naan syahan nga ugat hine nagpapasabot an pagtikang han pagturok, ibalhin dayon an bag-o nga nga turok didto ha saburan nga maserbe nga patuboan han mga tanom nga an mga buho hine gibbutangan hin gin-esterelays nga tuna, sinunog nga panit han humay ngan baya han mga wati nga may kadamu nga 2:1:1 an parte kada usa ka sagol. Aplayi hin abono (*starter solution*) ngan *calcium nitrate* (15.5% ngan 19 % Ca nga may kadamu nga 2.5 ka gramo kada litro nga tubig usa ka semana ha dire pa ine ibalhin pagtanom. Pasagdi gihap an mga lalong nga umaksyon ha pagkalaya pinaagi ha hinay-hinay hine nga pagbutang ilarom ha sirak han adlaw ngan pag-iban ha ginbis-ig hine nga tubig usa ka semana ha dire pa ine ibalhin pagtanom para mamenosan an epekto han pagsabod hine ha pagbubuhaton nga pagbalhin didto ha tuna nga permanente na hine nga tatamnan.

Pagbalhin han Tanom

Ibalhin an tanom ngadto ha kada buho didto ha gin-andam nga tuna kon ine 10-15 ka adlaw na tikang ha pagtalpok. Likaye gud nga an mga gamut hine direkta nga maabot ngadto han gin-aplay nga inorganiko nga abono. Buhata an pagbalhin han mga tanom kon malindong nahan kulop (tikang ha alas 3 an takna han kulop) para mamenosan an kakusog ha sidlak han adlaw ngan kapasog han palibot nga mahimo nga muresulta ha pagkasunog ngan pagkadunot han bag-o nga binalhin nga mga tanom. kinahanglan gud nga bisigan dayon an mga tanom nga bag-o nga binalhin.

Maupay nga tubo han linghod pa nga mga ampalaya nga gingamitan hin organiko nga pangtabon

Pamaagi ha pakanapan han ampalaya

Pagpakanap

Pagbutang o pag-ugsok ha kada tuna ngan duha ka poste nga mayda (2) duha ka metro an kahataas kada ika-lima ka metro nga kaharayo. Ihigot ine ha alambre nga aada nakabutang ha bawbaw nga bahin. Ha kada ligid han tanom nga may kaharayo nga usa ka metro, ugsoki gihap hin stik nga kawayan nga may kahataas nga 12 ka pulgada nga amo an maserbe nga hirigtan han straw nga maghahatag hin suporta ha makanap nga ampalaya tipakadto ha igbaw.

Pag-utod

An pag-utod han mga ngan sarinsing matikang duha ka semana tikang ha pagtanom hine. An tanan nga sanga nga naporma mga 1.5 ka metro tikang ha tuna kinahanglan nga tanggalon o kuhaon gamit an gunting nga pan-utod o dire ngani bisan ano nga matarom nga pan-utod. An pag-utod kinahanglan gud nga malimpyo ngan harayo ha bisan ano nga klase nga mahimo nga hinungdan han sakit. An gamit nga pan-utod kinahanglan gud nga ituslob ha 70% nga alcohol kahuman paggamit. An pag-utod pagbubuhaton kon mayda mga bag-o nga sanga nga tumubo.

Pagputos han mga Bag-o nga Bunga

An pagputos han mga bag-o nga bunga han ampalaya pagbubuhaton kada-adlaw para malikayan an pag-atake han mga *fruit fly* nga amo an hinungdan han pagkadunot han mga bunga. Tagusa-usaha pagputos an mga bunga kon an mga bukad hine nga darag an

kolor umaksyon naha pagkalaya (tigaman ine nga an amo nga bukad mahihimo na nga bunga). Gamit hin 10cm x 16cm nga plastik nga amo an gagamiton ha pagpamutos han mga bunga.

Panguha han Bunga

Ang bunga nga igbaraligya pwede na kuhaon kon ine umabot naha 45-50 ka adlaw tikang ha pagsabod. An eksakto nga mga bunga diin angay na ine ibaligya masabtan basi ha kadako, kon green paan kolor ngan dugaon. Utda an pungango han bunga gamit an matarom nga kutsilyo o gunting. Mas maupay nga kuhaon an bunga han ampalaya kon sayo paha aga kay mas mabug-at an timbang hine kon ikukumpara ha kinuha ha kulop. Permanenteha an panguha han bunga kada 4 ka adlaw kay an mga bunga hine dali la mahinog. Aplayi hin 10 ka gramo nga *complete* nga abono kahuman ha una nga panguha ngan kada ika-duha ka semana human hine.

Panmutos han mga bunga han ampalaya para makalikay ha pag-atake han *fruit fly*

Angay Buhaton Kahuman ha Panguha han Bunga

Ang mga nakuha nga mga bunga kinahanglan nga ibutang ha mamara ngan malindong nga dapit para mamenosan an kapaso nga amo an hinungdan ha dali hine nga pagkadunot. Ibalhin an mga bunga ha karton nga susudlan hine para dire ine madunot, hinungdan ha pagka-alkanse.

Mga Angay Pang Buhaton

Kahuman ha pinaka-urhi nga panguha, an mga tanom nga ampalaya kinahanglan gud nga tanggalon ngan gabuton. Araduhon dayon an tuna para malikayan an pagdamu ngan pagkanap han mga insekto ngan sakit didto ha iba pa nga tanom. Ine nga mga burohaton kinahanglan gud nga matuman.

Kadako han bunga nga angay na kuhaon ngan ibaligya

Pamaagi han Pag-abono, Patubig, ngan Paglikay han mga Peste ngan Sakit ha Ampalaya

PERYOD HA PAGTUBO HAN AMPALAYA					
	Ha Dire pa Itanom	Pagbalhin han Tanom	Pagtubo	Panmukad/ Panmunga	Paggurang
Abono					
	<p>Ha dire pa itanom, butangi daan hin abono an kada buho nga tatanman ngan isagol ine ha tuna. Ha panahon han pagtubo na han tanom, abonohi ine usa ka pulgada an distansya tikang ha punoan han tanom. Seguradoa gud nga dire maigo an dahon han tanom hin abono para malikayan an pagkasunog hine. Dugang nga abono paan ihatag ha tanom kada ika- duha ka semana labina ha panahon han pamunga ngan kahuman ha panguha han bunga hine. Gamita ine nga basihan kon san-o ngan ano an kadamo an pag-abono.</p>				
San-o	1 ka semana ha dire pa itanom	2 ka semana kahuman pagtanom	4 ka semana kahuman pagtanom	6 ka semana Kahuman pagtanom	Dugang pa nga pag-abono.
Kadamo	500 gramo han lata ngan ginpauga nga baya han hayop ngan 10 gramo nga <i>complete</i> (16-16-16 N, P ₂ O ₅ , & K ₂ O) nga abono kada tanom	5 gramo urea (45%N) ngan 5 gramo complete nga abono kada tanom ngan ibutang ha kada ligid hine. Ayaw gihap pagkalimti paghabok ngan pagbis-ig kahuman ine butangi hin abono	5 gramo complete nga abono ngan 5 gramo muriate of potash (0-0-60) kada tanom. Habuki ngan bis-igi kahuman pag-aplay han abono	5 gramo complete nga abono ngan 5 gramo muriate of potash (0-0-60) kada tanom. Habuki ngan bis-igi kahuman pag-aplay han abono	5 gramo complete nga abono ngan 5 gramo muriate of potash (0-0-60) kada tanom. Habuki ngan bis-igi kahuman pag-aplay han abono
Patubig	<p>Pagsukol hin tubo o tubo nga plastik nga gagamiton ha patubig nga amo an mabis-ig ha tanom kada tudling. Gameti hin tag-usa ka tubo kada tudling nga may buho nga 25 centimetro an kaharayo nga amo an maserbe nga awasan han tubig alang ha pagbis-ig han mga tanom. Pinaka-maupay nga pamaagi</p>				

	nga hulson hin duro an tuna para makatubo dayon an gamut han ampalaya. Para malikayan an paspas nga pagkanap han mga sakit durot han <i>fungus</i> , bis-igi ine sayo ha aga ngan dire ha kulop.				
Peste ngan Insekto		Bis-igi dayon an tanom human ine ibalhin hangtud nga an tuna mahulos gud hin duro.	Bis-igi kada 2-3 ka adlaw sulod ha upat hangtud ha unom ka oras o hangtud nga mahulos nahin duro an tuna.	Bis-igi kada 1-2 ka adlaw sulod ha 2-3 ka oras o hangtud nga mahulos nahin duro an tuna.	Bis-igi kada 1-2 ka adlaw sulod ha 2-3 ka oras o hangtud nga mahulos nahin duro an tuna.
Mga Sakit			Kaba-kaba ngan bao-bao, Aphids, white flies, ngan leaf folder.	Fruit worm (ulod ha bunga), aphids, white fly, mites, mirids ngan leaf miner, fruit fly.	Fruit worm, aphids, white fly leaf miner, fruit fly.
			Bacterial wilt, Cercospora, downy mildew, ngan Namamarako	Bacterial wilt, Cercospora, downy mildew, ngan Namamarako	Bacterial wilt, Cercospora, downy mildew, little leaf ngan Namamarako

Applied Horticultural Research Pty Ltd (AHR), the Australian Centre for International Agricultural Research (ACIAR) and NSW Department of Primary Industries (NSW DPI) make no representations and expressly disclaims all warranties (to the extent permitted by law) about the accuracy, completeness, or currency of information in this fact sheet. Users of this material should take independent action before relying on its accuracy in any way. Reliance on any information provided by AHR, ACIAR or NSW DPI is entirely at your own risk. AHR, ACIAR or NSW DPI are not responsible for, and will not be liable for, any loss, damage, claim, expense, cost (including legal costs) or other liability arising in any way from your use or non-use of information in this fact sheet, or from reliance on information AHR ACIAR or NSW DPI provides to you by any other means.